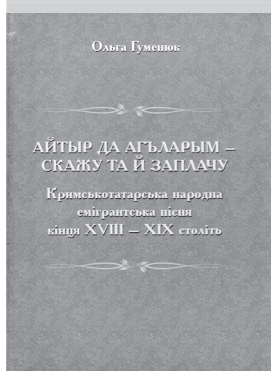

Рецензії

ПЕРША МОНОГРАФІЯ ПРО КРИМСЬКОТАТАРСЬКУ НАРОДНУ ЕМІГРАНТСЬКУ ПІСНЮ

Гуменюк О. Айтыр да агъларым – Скажу та й заплачу. Кримськотатарська народна емігрантська пісня кінця XVIII – XIX століть: монографія. – Київ : Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, 2016. – 374 с.

Відродження кримськотатарської духовної культури, започатковане на рубежі 80–90-х років минулого століття й пов'язане із процесом повернення кримських татар на рідну землю з осоружної депортації, значною мірою зумовлене плеканням та розвитком національного фольклору, зокрема й народної пісні. Недавня перемога уславленої співачки Джамали на популярному міжнародному конкурсі завдячує, зокрема, й орієнтації саме на ці традиції. Адже у своєрідній образності, інтонаціях, мелодиці виконуваного нею твору можна відчутти відгомони кримськотатарського пісенного фольклору, зокрема й емігрантських пісень.

У щойно виданій монографії Ольга Гуменюк віддає належне своїм попередникам та окреслює стан фольклористичної фіксації й вивчення народної пісні кримських татар. Тут, як вона слушно зазначає, насамперед слід назвати ім'я Олексія Олесницького, українського й російського фольклориста, котрий 1910 р. під грифом московського Лазаревського інституту східних мов видав фольклорний збірник "Песни крымских турок", де вмістив розділ емігрантських пісень. Варто також додати, що той же інститут закінчив видатний орієнталіст Агатангел Кримський і що Олексій Олесницький співпрацював з академіком у 1920–1930-х роках, зокрема при укладанні поетичного додатка до наукової розвідки А. Кримського "Література кримських татар". На рубежі XIX й XX століть, а згодом у 1920–1930-х роках чимало зробили в царині збирання й дослідження

народної пісні кримських татар спершу слов'янські, а згодом і тюркські фольклористи, серед яких Аркадій Кончевський, В'ячеслав Пасхалов, Климент Квітка, Асан Рефатов, Яг'я Шерфедінов. Ця робота не припинялася й в умовах депортації, де, зокрема, вийшов трьома виданнями (Ташкент, 1957, 1979, 1990) оновлений, значно доповнений збірник Я. Шерфедінова. Із середини 90-х років у Сімферополі виходять нові ґрунтовні видання – збірники Ільєса Бахшиша та Едема Налбандова з передмовою Муртази Веліджанова (1996), Февзі Алієва (2001), ще один збірник Ільєса Бахшиша (2004).

О. Гуменюк слушно зазначає, що передмов, які до того ж з'являються далеко не в усіх фольклорних збірниках, украй обмаль задля належного наукового осягнення кримськотатарської народної пісні. Перу української фольклористики належать видані в Сімферополі перші

монографічні дослідження пісенного фольклору кримських татар, а саме: “Меджбур олдым мепн бир гуле – Взяла у бран мене троянда. Поетичний світ фольклорного пісенного жанру – макаму” (2008), “Учь къаранфиль – Три гвоздики. Журливі мотиви в кримськотатарській народній пісні кохання” (2011), “Авада учан телли турна – В небі лине ключ журавлів. Художнє осягнення драматизму любовних стосунків у кримськотатарській народній пісні” (2012), “Нане сувы ичерим – Вип’ю м’ятної води. Пісні щасливого кохання в кримськотатарському фольклорі” (2014).

У новій монографії авторка вперше ґрунтовно дослідила кримськотатарську емігрантську пісню кінця XVIII – XIX ст. Адже саме на кінець XVIII ст. припадає початок трагічного розставання корінних мешканців Криму з рідною землею (хоча головні суспільно-політичні катаклізми, які припадають на XIX століття, спричинили три чорні хвилі еміграції кримських татар). Про переживання і сподівання вигнанців поетично яскраво виповідається в народних казках, які аналізує О. Гуменюк, особливо детально розглянуто такий своєрідний, багатий на фантастичні й соціально-побутові картини казковий епос “Муджизели балыкъ” (“Диво-риба”). Посилаючись на праці відомих українських і тюркських дослідників, О. Гуменюк осмислює жанрово-стильову специфіку емігрантської пісні як насамперед своєрідної підгрупи суспільно-побутової лірики, у якій, проте, виразно даються знати епічні аспекти, що певною мірою зближує її з історичною піснею. Тут також висвітлені соціально-історичні передумови виникнення й функціонування кримськотатарської емігрантської пісні означеного періоду, подано докладний огляд історії фіксації й вивчення кримськотатарського емігрантського фольклору. Авторка наголошує на тому, що слідом за О. Олесницьким саме зразки емігрантської пісні кримських татар збирали та плідно вивчали Юсуф Болат та Ібраїм Бахшиш, Февзі Алієв. Окремий фольклорний збірник “Къырымтатар муаждир тюркюлери” (“Кримськотатарські емігрантські пісні”) упорядкували поет Аблязіз Велієв і композитор Сервер Какура, але він побачив світ лише 2007 р.

У першій монографії про кримськотатарську народну емігрантську пісню ґрунтовно досліджено зразки фольклорної лірики кримських татар XVIII – XIX століть, визначено провідні її цикли. Окремий розділ присвячений докладному аналізу розлогої оповіді “Кримський дестан” – єдиного епічного фольклорного твору відповідної тематики, що дійшов до нас. Авторка плідно послуговується комплексом методів, серед яких – історико-функціональний, структурно-типологічний. Особлива роль у її праці належить естетико-філологічному методу, що дає змогу предметно унаочнити художній світ осмислюваного фольклорного явища, розкрити особливості поетики кримськотатарської емігрантської лірики та епіки. Вона переконливо доводить, що соціально-побутова конкретика, життєва достовірність тут невіддільні від промовистої символіки, метафоричності та версифікаційної вигадливості, від неповторної музичальності не лише музичних, а й літературних текстів фольклорних творів.

До О. Гуменюк жоден дослідник так ґрунтовно не проаналізував поетику кримськотатарської народної пісні, особливості її віршування, не розкрив взаємодії драматичних, епічних і ліричних стильових аспектів, чітко не окреслив цілісну систему образних, інтонаційних, ритмічних та низку інших контрастів, притаманних поетиці емігрантських творів кримських татар. Тому другий розділ книжки – “Художній світ фольклорної емігрантської лірики кримських татар кінця XVIII–XIX століть” – заслуговує на особливо високу оцінку. Важливо, що в монографії подані як додаток кримськотатарські емігрантські пісні в оригіналі та в українських перекладах Віктора Гуменюка.

І в аналізі конкретних творів, і в узагальненнях авторка досягає неабиякої ґрунтовності й чіткості. Ось як, наприклад, вона розкриває тематичні обрії пісень: “Провідні тематичні мотиви кримськотатарської емігрантської лірики кінця XVIII–XIX ст. – болісне відчуття втрати минулої слави й величі Криму, перетвореного на печальне румовище (“вирандыр”); відтворення нещастя та страждань простого люду; звинувачення як призвідців нестерпної

скрути не так завойовників, як власної знаті; потерпання старших, насамперед матерів, з приводу мобілізації кримських юнаків до осоружного війська; наголос на необхідності за будь-яких, навіть щонайтяжчих, обставин зберігати людську гідність, віру в справедливість вищих сил, які неодмінно мають зглянутися на людські бідування й відновити порушену гармонію; туга розлуки з близькими людьми, з рідною землею, а разом з тим певне сподівання на те, що її гіркота якоюсь мірою буде пом'якшена відчуттям немарності жертви, адже несподівана вимушена подорож не раз трактується як переселення на ті терени, де шанують іслам і де правовірним вільніше буде дотримуватися його приписів і звертатися з благальними молитвами до Господа... Усі ці мотиви нерідко поєднуються в одному творі, хоч здебільшого в тій чи іншій пісні можна виділити один з них як провідний. Скажімо, в пісні "Шу вапурнынъ думаны" ("Цього

пароплава дим") відтворено щемливий момент прощання з рідною землею, відплиття від дорогих серцю берегів, в пісні "Манифестлер бизге кельди" ("Маніфести до нас дійшли") превалює релігійний мотив, а в пісні "Аман, Мевлям, кьуртар бизни!" ("Леле, Господи, помилуй нас!") йдеться насамперед про рекрутчину" (с. 277-278). Зауважений тематичний поліфонізм невіддільний від інтонаційного багатства (від болісного розпачу до стоїчної стриманості), що веде до психологічної проникливості, до поєднання епічних і ліричних аспектів пісенної розповіді. Змістові й формальні аспекти, тематичні й власне естетичні за такого аналітичного й водночас цілісного підходу важко розмежувати, вони глибоко пов'язані між собою.

Монографія Ольги Гуменюк заслуговує на високу оцінку, бо в ній уперше так докладно й ґрунтовно розглянуто художній світ кримськотатарської народної емігрантської пісні.

Отримано 22 травня 2017 р.

*Микола Жулинський
м. Київ*

